

értékéből, az által felmutatott új eredményekből. A kötetben található térképeken hiába keresi az olvasó a tárgyalta eseményekkel kapcsolatos földrajzi neveket. Véleményem szerint néhány korabeli fénykép, festménymásolat illusztrációként használva a művet tetszetősebbé tehetné, illetve hozzájárulhatott volna az olvasó jobb tájékozódásához.

Balla Tibor

AMY KNIGHT

BERIA

Stalin's First Lieutenant

(Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993. 312 o.)

A hidegháború történetének intenzív kutatása következtében újabb és újabb publikációk jelennek meg a közelmúlt történéseit döntően befolyásoló eseményekről és személyekről. Amy Knightnak – az amerikai Kongresszus könyvtára elemző- és kutató tudományos munkatársának – Berijáról szóló könyve is ilyennek tekinthető.

A nemzetközi szakirodalomban ez az első részletes és átfogó életrajz Berijáról, Sztálin híres és hírhedt biztonsági főnökéről és sok éven át legfélelmetesebb helyetteséről. Berija neve hosszú időn keresztül szimbolizálta a sztálinizmus kegyetlenségeit mind Nyugaton, mind Keleten, amiben az is közrejátszhatott, hogy politikai ellenfelei igyekeztek kitörölni nevét a politikai gondolkodásból. Ennek következtében nagyon keveset lehetett tudni hosszú és viharos karrierjéről, valamint az 1953-as drámai letartóztatásának és kivégzésének körülményeiről. A szerző a legújabb levéltári és egyéb forrásokra támaszkodva követi nyomon Berija pályafutását a sztálini rendszerben, nagy részletességgel ismerteti a Sztálinhoz fűződő kapcsolatát, valamint a Hruscsovval folytatott elkeseredett küzdelmét.

A mítoszok, amelyek körüllegték Beriját, egy zavaros és tébolyodott személy képét alakították ki, amelynek megcáfolását a szerző egyik legfontosabb feladatának tekintette.

Knight, nem tagadva Berija negatív tulajdonságait (arrogancia, cinizmus, durvaság) és tevőleges részvételeit a megtorlásokban, egy másik oldalát is felvázolja Berijának: egy nagyon okos és intelligens valamint nagy munkabírási és hatékony bürokrata képét, akinek befolyása az egész szovjet politikát áthatotta.

A könyv számunkra talán legérdekesebb és leginformatívabb fejezetei a berijai reformokat

taglaló, illetve a Hruscsov-féle összeesküvést bemutató részek. A szerző cáfolja azon állításokat, hogy a reformok elindítója Malenkov illetve Hruscsov lettek volna, s dokumentumokra támaszkodva bizonyítja, hogy ez a reformpolitika annak a Berija által elindított desztalinizációs és liberális politikának a része volt, amelyet a tömegtámogatás elnyerésére, valamint saját „image”-ének megváltoztatása érdekében indított el. Sztálin alatt a Kreml politikusainak nem volt szükségük a tömegtámogatottságra, hiszen a hatalom legitimitációja a Sztálin-kultuszon alapult, amelyet az erőszak, a terror támasztott alá. Sztálin halála után az új politikai vezetés kompromisszumot kötött a tekintetben, hogy a hatalmat erőszak nélkül próbálják fenntartani. Berija volt az, állítja a szerző, akinek az eszközei is megvoltak ehhez, és ő volt az, aki elsőnek határozta el magát Sztálintól, és irányította a politikát úgy, ahogyan azt kollégái is kívánták.

Berija elgondolásai a gazdasági ügyekben (a nagy állami beruházások visszaszorítása, a mezőgazdasági és a fogyasztói ipar termelésének a növelése, az életszínvonal emelése), a külpolitikában (a feszültségek csökkentése a koreai és a jugoszláv kérdésekben, jobb kapcsolatok kialakítása az Egyesült Államokkal, a nemzetiségi politikában (a nemzeti és a kulturális identitás nagyobb elismerése), valamint az államigazgatás és a párt kapcsolatában lényegesen eltértek a sztálini nézetektől. A reformok sikerei – véli a szerző – nem csak a szovjet rendszer természetét változtatták volna meg, hanem megnyitották volna az utat a szovjet blokk részleges lebontásához is. Természetesen Berija nem akarta sem a kapitalizmus visszaállítását (amivel összeesküvő ellenfelei később megvádolták), sem a klaszszikus polgári demokráciát bevezetni. Ő „csak” felismerte a merev sztálini rendszertől való gyors eltávolodás szükségességét, stratégiai

visszavonulást hajtott végre az ideológiai dogmáktól a praktikusság nevében és olyan politikát kezdeményezett, amely népszerűsége és támogatottságára tett szert. Ebből a szempontból Berija sokkal realistábbnak és előrelátóbbnak bizonyult, mint a legtöbb kollégája. A legnagyobb ellenfél és ellenség, Hruscsov, később maga is átvett néhány gondolatot Berija reformelképzeléseiből, ami azt bizonyítja, hogy ő és az Elnökség más tagjai is megértették, hogy a szovjet rendszer túléléséhez szükséges néhány halaszthatatlan reform. Úgy tűnik azonban, Berija talán túlságosan is előreszaladt a változások véghezvitelében.

Knight részletesen és igen meggyőzően mutatja be a Berija és a Hruscsov között dúló elkeseredett harcot, amelyben – a hatalom kizárólagos megszerzése mellett – számos más tényező is szerepet játszott. Hruscsovot minden bizonnyal kezdettől fogva bosszantotta Berija nagyobb intellektuális adottsága, arroganciája és különleges kapcsolata Sztálinnal. A vezér halálát követő időszakban Berija többször igen élesen kritizált olyan területeket, amelyek korábban Hruscsov „fennhatósága” alá tartóztak: pl. 1953 március végén, mint a Minisztertanács első helyettese, igen kemény szavakkal bírálta az addigi mezőgazdasági politikát, különösen a „mezőgazdasági városok” hruscsovi ötletét, amelyek – Berija szerint – nagy elégedetlenséget keltettek a parasztok körében. Valószínűleg nem okozhatott nagy lelkesedést Hruscsovban az sem, hogy Berija nemzetiségi politikájának keretében Ukrajnában – ami Hruscsov „hátországának” számított – az ukrán nyelv nagyobb

használatát szorgalmazta mind a kultúra, mind pedig a sajtó területén. A hatalmi és emberi elmentések Hruscsovot gyors összeesküvés megszerzésére ösztönözték, amelynek részleteiről véleményem szerint első ízben kapunk hiteles információkat, hiszen Hruscsov visszaemlékezéseit nem tekinthetjük teljesen annak.

A Berijáról szóló biográfia minden bizonnyal alapinformációkkal gazdagítja eddigi ismereteinket a sztálini hatalmi mechanizmusról és a benne résztvevő személyekről. A könyv elolvasása után nincs kétségünk afelől, hogy Sztálin után a legtöbb vér Berija kezeihez tapadt, de azt sem állíthatjuk, hogy gonoszabb – vagy ahogyan évtizedekig emlegették – „ördögibb” lett volna a többi, Sztálin környezetében levő politikusnál (Hruscsov, Malenkov, Molotov stb.), hiszen ők is felelősséget viseltek a sztálini bűnökért. Sztálin nem cselekedett légyeres térben, hatalma megtartása érdekében olyan korlátozott, talpnyaló emberekkel vette körül magát, akiket egymás ellen is ki tudott játszani és akik képtelenek voltak pszichopátiáján átlátni. Nem meglepő – s ezt Knight könyve bizonyítja is –, hogy az intelligens és ügyes Berija ki tudott emelkedni e sajátos politikai vezető rétegből. Segítette ebben grúz származása, amelynek révén mindenkinél jobban megérthette Sztálin jellemét, cselekedeteinek mozgatóit.

Ismertetett értékei miatt Amy Knight könyve minden szakember számára hasznos forrásként szolgálhat a hidegháború történetének tanulmányozásához.

Okváth Imre

BONDOR VILMOS

A MIKÓ-REJTÉLY

Mikó Zoltán és Raoul Wallenberg kapcsolata a magyar ellenállásban, 1944–1945

(Püski Könyvesház, Budapest, 1995. 192 o.)

1944 júniusában jelent meg a Szerző visszaemlékezéseinek első kötete (A világégés hadszínterein), melynek recenzióját a következő mondattal zártam: „és végül, de nem utolsósorban: jó lenne kézbe venni azt a „második” könyvet is!” (Hadtörténelmi Közlemények, 1994/4., 125. o.) Ime: 1995-ben megjelent a folytatás, és ezt is kiegészíti egy interjú, ezúttal dr. Schubert Kataliné a Magyar Honvéd 1995/25. számában. Mielőtt magáról a könyvről írnék, idézem az

interjúból Bondor egy nagyon fontos megállapítását, mely tartalmaz még inkább az előző könyvhöz csatlakozik:

„Sokszor nagyon is össze kellett szorítanom a fogaimat, hogy szóltanul túrjem azt a bánásmódot, amellyel a legénység 1937–38-ban szembe került a kiképzés alatt. Persze, amikor eljött az élet igazi vizsgája, a háború, a frontszolgálat, akkor láttuk, hogy erre is szükség volt.”